

مقدمه ای بر

برنامه ریزی چند بعدی؛ ماتریس زندگی

سیمین بازرگان

www.ketab.ir

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
وزارت آموزش و پرورش

مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی چندبعدی: ماتریس زندگی

مؤلف: سیمین بازرگان

مدیر هنری: کاظم طلایی

چاپ اول: ۱۳۸۴

تیراژ: ۲۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی، چاپ و صحافی از: چاپخانه مدرسه

حق چاپ محفوظ است

شابک X-۶۶۴-۳۸۵-۹۶۴

ISBN 964-385-664-X

نشانی: تهران، خیابان سپهبد قریب، پل کریمخان زند، کوچه شهید محمود حقیقت‌طلب، شماره ۳۶
تلفن: ۸۸۸۰۰۳۲۴-۹ دورنویس (فاکس): ۸۸۹۰۳۸۰۹

بازرگان، سیمین، ۱۳۴۰-

مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی چندبعدی مائتسی زندگی / سیمین بازرگان : [برای] وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. - تهران : مدرسه، ۱۳۸۴.
۱۶۴ ص. : مصور، جدول، عکس، نمودار.

I.S.B.N: 964-385-664-X

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه : ص. ۱۶۳-۱۶۴.

۱. آموزش و پرورش کودکان. ۲. برنامه‌ریزی آموزشی. ۳. کودکان - رشد. ۴. آموختن فعال. ۵. آموختن - روانشناسی. ۶. آموزش و پرورش - نوآوری. الف. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. مدرسه. ب. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. ج. عنوان. د. عنوان : مائتسی زندگی.

۳۷۰/۱۵۲۳

م ۷ ب/ ۱۱۱۵ LB

م ۸۴-۱۷۹۲۷

کتابخانه ملی ایران

۶	فهرست نمودارها و جدول‌ها
۹	پیشگفتار
۱۲	سپاس‌گزاری

فصل اول

۱۵	حقیقت‌ها و واقعیت‌ها در برنامه‌ریزی آموزشی و درسی دوران کودکی

- مؤلفه‌های تأثیرگذار در برنامه‌ریزی آموزشی و درسی در قرن بیست و یکم
- ویژگی رویکردی مناسب در برنامه‌ریزی آموزشی و درسی برای کودک پیش دبستانی
- کل‌نگری و بنیان‌های تمدن بشر
- رویکرد کل‌نگر در آموزش و پرورش پیش از دبستان
- فعالیت‌های پیشنهادی فصل اول

فصل دوم

۲۷	مدل برنامه‌ریزی چندبعدی در یک مرور

- مبانی انتخاب ابعاد اصلی و جزئیات هر بعد در برنامه‌ریزی چندبعدی
- فعالیت‌های پیشنهادی فصل دوم

فصل سوم

۳۷	بعد پروژه‌ها

- سطح‌بندی پروژه‌ها (کلی و جزئی)
- فعالیت‌های پیشنهادی فصل سوم

فصل چهارم

۴۷	بعد مضامین، نگرش‌ها و مهارت‌های میان‌رشته‌ای

- مشاهده
- طبقه‌بندی
- زبان
- برقراری ارتباط
- اندازه‌گیری و تخمین زدن
- استنتاج
- پیش‌بینی
- جمع‌آوری اطلاعات، ثبت و تفسیر یافته‌ها
- فرضیه‌سازی
- الگوسازی و کاربرد آن
- آزمایش
- مهارت‌های تفکر انتقادی
- تجزیه و تحلیل

- ترکیب
- مهارت ارزشیابی
- کاربرد
- پرورش خلاقیت؛ تخیل، خلق اندیشه، بیان اندیشه
- تخیل
- خلق اندیشه
- بیان اندیشه
- زیبایی شناسی
- رشد اجتماعی؛ شهروندی / مهارت های ارتباط اجتماعی
- استقلال فردی
- راهبردهای پیشنهادی در این بحث
- رشد عاطفی کودک
- شادی و مهربانی
- کوشایی
- فعالیت های پیشنهادی فصل چهارم

فصل پنجم

بعد فعالیت ها

۱۰۷

- قصه و قصه گویی و قصه خوانی
- نمایش
- بازی
- محیط بازی
- نقاشی و کاردستی
- کاردستی
- فعالیت کار گروهی و برگزاری جشن ها
- دور هم نشستن، گفت وگو، جست وجو، گردش علمی
- شعر
- موسیقی، ترانه و سرود
- مؤلفه های سواد هنری، علمی و فناورانه
- فعالیت های پیشنهادی فصل پنجم

فصل ششم

برنامه ریزی چند بعدی بر بنیان نظر و عمل

۱۳۱

- بخش اول؛ برنامه ریزی چند بعدی بر بنیان نظر
- بخش دوم؛ برنامه ریزی چند بعدی بر بنیان عمل
- چرا اولین پروژه، پروژه ی «زمین ما و آنچه در آن است» انتخاب شد؟
- فعالیت های پیشنهادی فصل ششم

۱۶۲

زیر نویس / منابع

- ۱-۱ چکیده‌ای از فرایند تولید، اجرا، ارزیابی بر اساس برنامه‌ریزی چندبعدی
- ۱-۲ مؤلفه‌های مؤثر در امر یادگیری و شوق دانستن، ...
- ۲-۱ سه قلمرو در آموزش و پرورش پیش دبستان و دبستان
- ۲-۲ سه بعد اصلی از برنامه‌ریزی چندبعدی و جزئیات هر بعد
- ۲-۳ مدل برنامه‌ریزی چندبعدی در آموزش و پرورش پیش دبستان و دبستان
- ۲-۴ دو خانه در برنامه‌ریزی چندبعدی
- ۲-۵ شبکه‌ی «زیبایی‌شناسی» در نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۲-۶ بلوک «زمین ما و آنچه در آن است» از برنامه‌ریزی چندبعدی
- ۲-۷ بلوک «علوم انسانی» تلفیقی از دو پروژه‌ی «من» و «خانه و کودکان»
- ۳-۱ بعد پروژه‌های برگرفته از زندگی کودک
- ۳-۲ مکعب و پروژه‌های مرتبط با «زمین ما و آنچه در آن است»
- ۴-۱ بعد مضامین، مهارت‌ها و نگرش‌های مؤثر بر پرورش کل شخصیت کودک
- ۴-۲ شبکه‌ی «زیبایی‌شناسی» یکی از مضامین میان رشته‌ای در نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۳ «مشاهده» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۴ «مشاهده» با تمرکز بر حواس
- ۴-۵ «طبقه‌بندی» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۶ «زبان» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۷ مهارت «برقراری ارتباط» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۸ «برقراری ارتباط» با تمرکز بر ابزارهای آن
- ۴-۹ مهارت «اندازه‌گیری و تخمین» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۱۰ «اندازه‌گیری و تخمین زدن» بدون واحد استاندارد با تمرکز بر مفاهیم فضایی - مکانی - زمانی برای کودکان
- ۴-۱۱ «استنتاج» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۱۲ مهارت «پیش‌بینی» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۱۳ «پیش‌بینی» در ارتباط با دو مهارت میان رشته‌ای دیگر یعنی «استنتاج» و «مشاهده»
- ۴-۱۴ مهارت «جمع‌آوری، اطلاعات، ثبت و تفسیر یافته‌ها» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۱۵ «فرضیه‌سازی» در فعالیت‌های پروژه‌ی «زمین ما و آنچه در آن است».
- ۴-۱۶ «الگوسازی و کاربرد آن» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۱۷ «آزمایش» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۱۸ پرسش‌های تفکر برانگیز
- ۴-۱۹ «تجزیه و تحلیل» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۲۰ «ترکیب» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۲۱ «ارزشیابی» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۲۲ «کاربرد» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۲۳ «تخیل» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۲۴ «خلق اندیشه» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۲۵ «بیان اندیشه» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۲۶ «زیبایی‌شناسی» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۲۷ «شهروندی» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها
- ۴-۲۸ «استقلال فردی» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها

۲۹-۴ «شادی و مهربانی» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها

۳۰-۴ «کوشایی» از نگاه به بعد پروژه‌ها و فعالیت‌ها

۱-۵ بعد فعالیت‌های مورد علاقه‌ی کودک

۲-۵ فعالیت «قصه‌گویی و قصه‌خوانی» با توجه به دو بعد «پروژه‌ها» و «مضامین میان‌رشته‌ای»

۳-۵ فعالیت «نمایش» با توجه به دو بعد «پروژه‌ها» و «مضامین میان‌رشته‌ای»

۴-۵ فعالیت «بازی» با توجه به دو بعد «پروژه‌ها» و «مضامین میان‌رشته‌ای»

۵-۵ فعالیت «نقاشی و کاردستی» با توجه به دو بعد «پروژه‌ها» و «مضامین میان‌رشته‌ای»

۶-۵ فعالیت «کار گروهی و برگزاری جشن‌ها» با توجه به دو بعد «پروژه‌ها» و «مضامین میان‌رشته‌ای»

۷-۵ فعالیت «گفت‌وگو و جست‌وجو و گردش علمی» با توجه به دو بعد «پروژه‌ها» و «مضامین میان‌رشته‌ای»

۸-۵ فعالیت «شعر و سرودخوانی» با توجه به دو بعد «پروژه‌ها» و «مضامین میان‌رشته‌ای»

۹-۵ فعالیت «ترانه و سرود و موسیقی» با توجه به دو بعد «پروژه‌ها» و «مضامین میان‌رشته‌ای»

جدول‌ها

۱-۳ جدولی برای ثبت مهارت‌ها، مفاهیم و نگرش‌های ضروری در حوزه‌ی ریاضیات پیش از دبستان

۲-۳ دانش، مهارت و نگرش‌های مقدماتی قابل حصول ریاضیات و دیگر حوزه‌های هنر و علم در پروژه‌ی زمین و پروژه‌های مرتبط

۳-۳ طرح نیمه گسترده‌ی مکعب برنامه‌ریزی چندبعدی در پروژه‌ی «زمین ما و آنچه در آن است» و پروژه‌های کوچک مرتبط با آن

۱-۵ وجوه افتراق برنامه‌ریزی سنتی و برنامه‌ریزی چندبعدنگر

۱-۶ مشخصه‌های محیط یادگیری در برنامه‌ریزی چندبعدی

۲-۶ مؤلفه‌های موجود در اولین بسته‌ی یادگیری ایران «زمین ما و آنچه در آن است»

پیشگفتار

برنامه ریزی چندبعدی، ماتریس زندگی است، زیرا در تلاش بوده تا حداکثر مؤلفه های زندگی را که بر پرورش شخصیت کودک تأثیرگذار هستند، با دیدگاهی چندبعدنگر مورد توجه قرار دهد. چندبعدی نگری که ابعادش را از زندگی کودک و آنان که به او علاقه مندند، گرفته است. این مهم مستلزم برنامه ریزی قابل انعطاف و فرایندمداری بود که با توجه دقیق به گذشته، وضعیت موجود و مطلوب مؤلفه های تأثیرگذار بر زندگی امروز و فردای کودک، مؤلفه هایی از زندگی و برای زندگی امروز و چشم اندازهای روشنی برای فردا به کار گیرد.

برنامه ریزی چند بعدی، در جهت تحقق هدف ایجاد محیطی غنی در به کارگیری حداکثر مؤلفه های زندگی برای پرورش و حضور فعال کودک، بنیان های هنری، علمی و فناوریانه را مورد توجه قرار داده است. بنیان ها در این برنامه ریزی در قالب مضامین، نگرش ها و مهارت های پایه ای، پروژه ها و فعالیت هایی در تلفیق انعطاف پذیر و فرایندمدار برای کسب سواد هنری، علمی و فناوریانه به کار گرفته شده اند. این برنامه ریزی دو گروه مخاطب (کودک و بزرگسالانی که در کسوت های مختلف با کودک سروکار دارند) دارد و فرایند تولیدی چندرسانه ای را در قالب ۲۰۰ محصول (تاکنون در انتشارات مدرسه و بدون احتساب آنچه ناشران دیگر به چاپ رسانده اند) به بار می نشاند.

این اثر در شش فصل، شامل مبانی نظری و راهبردهای عملی برنامه ریزی چندبعدی برای کودکان و بزرگسالانی که با آن ها سر و کار دارند، با اتکا به دیدگاه ضرورت کاهش فاصله میان نظر و عمل در برنامه ریزی نگاشته شده است. این دیدگاه با توجه به پنجاه و هشت متن شماره دار پی گرفته شده است. برخی از متون شماره دار در مباحث نظری، به مثال های اجرایی و کاربردی و آثار تولید شده بر اساس مباحث نظری، اختصاص داده شده و برخی دیگر در فصول مباحث کاربردی و اجرایی، مبانی نظری آثار و فعالیت های عملی و کاربردی را ارائه داده اند. بسیاری از مثال های متون شماره دار، متمرکز بر مبنای اولین بسته ی یادگیری (زمین ما و آنچه در آن است) از بسته های پیش بینی شده هستند.

با توجه به اهمیت ارائه ی الگوها و روش های یادگیری و ارزیابی چندبعدنگر، پروژه ی «زمین» برای اولین بسته ی یادگیری انتخاب شد، زیرا آشنا بودن فعالیت ها به دلیل ارتباط تنگاتنگی که کودکان با طبیعت زمین، آب و خاک و سنگ و گیاه و جانور و انسان دارند، عامل یاری دهنده ای در درک عمیق تر الگوی چندبعدنگر و به کارگیری آن بود. کودکان در فرایند انجام فعالیت هایی برای دستیابی کودک به درک هنری، علمی و فناوریانه از زمین و عوامل موجود در آن، فرصت دستیابی به مهارت ها و مضامین و نگرش هایی را خواهد داشت که «یادگیری چگونه یاد گرفتن» را برای او آسان می کند. به عبارت بهتر، آشنایی با بنیان های علم و هنر و فناوری درباره ی زمین، فرصت های بی همتایی را برای دستیابی به مهارت های نگرشی و دانش پایه ای برای کسب سواد هنری، علمی و فناوریانه و کاربرد آن در زندگی، فراهم می کند.

جدول شماره ی (۲-۶) در فصل ششم این اثر، ۲۶ محصول را در قالب اولین بسته ی یادگیری ایران (زمین ما و آنچه در آن است) نشان می دهد. همان طور که مشاهده می کنید، در این بسته، محصولات چگونگی فعالیت، کارت های قصه گوئی، عکس های مستند، نگاره ها، کتاب کاربرگ کودک، نوار قصه گوئی، نوار موسیقی، فیلم

ویدیویی، کتاب‌ها و فیلم‌های پشتیبان (مبانی نظری در حوزه‌های گوناگون هنر و علم بر اساس دیدگاه چند بعدنگر)، کتاب‌های مرجع هنر و علم (به طور متوسط سیصد و بیست اثر در هر جلد)، کتاب ثبت مشاهده و بازیابی پیشرفت و کتاب راهنمای مربی وجود دارد. اگرچه هر محصول به طور مستقل قابل استفاده و کارا است، ولی این محصولات در کاربردی هماهنگ با یکدیگر و متناسب با شرایط بومی و محلی، فرصت‌های یادگیری مناسبی را برای کودکان با سبک‌های متفاوت یادگیری فراهم می‌کنند.

حلقه‌ی ارتباط دهنده‌ی همه‌ی این محصولات، کتاب راهنمای مربی است. این کتاب آنچه را که در حوزه‌ی نظری مورد تأکید برنامه‌ریزی چند بعدی است، با مصداق‌های عملی (آثار تولید شده و محصولات مزبور) که به طور فرایندمدار و در جریان کارگاه‌های برنامه‌ریزی چند بعدی (۳۲ کارگاه تولید، ۴۳ کارگاه اجرایی برای مربیان و مدیران و کارگاه‌های خاص کودکان) تولید شده‌اند، به شکلی تلفیقی و انعطاف‌پذیر ارائه می‌کند. در الگوهای فعالیت که در کتاب راهنمای مربی ارائه شده‌اند، دانش، مهارت و نگرشی که در هر فعالیت قابل یادگیری و تمرین دانسته شده‌اند، با شرحی معنادار و متناسب با هر فعالیت، مشخص شده‌اند. در این الگو، از مربی خواسته شده است، با دقت در رفتار کودک در هنگام انجام فعالیت و مطالعه‌ی کاربرگی که او در جریان یا در پایان فعالیت تکمیل می‌کند، فرمی مستند به آن فعالیت و کاربرد را از کتاب ثبت مشاهده و بازیابی پیشرفت تکمیل کند.

هرگونه تحولی در آموزش و پرورش و کتاب‌های درسی که به شکلی سنتی محور آموزش‌های مرسوم است، بدون «ارزیابی» و گرفتن «بازخورد»، تأثیری در یادگیری نخواهد گذاشت. شیوه‌های «ارزشیابی» ما، همچنان سنتی و در تنگنای کمیت‌ها (اعداد یک تا بیست و یا هر نام دیگری چون خوب، عالی، متوسط و... باقی مانده‌اند. در برنامه‌ریزی چند بعدی و بسته‌ی یادگیری مبتنی بر آن، این امکان برای مربی فراهم شده است که با تدارک محیطی غنی به کمک کودک، مفهوم، مهارت و نگرشی را در چندین و چند فرصت یادگیری و با امکانات متنوع (دیداری، شنیداری، مکتوب و الگوهای قابل انعطاف و متناسب با امکانات بومی و محلی)، در دسترس کودک کنجکاو و پویا قرار دهد. در برنامه‌ریزی چند بعدی، پیش‌بینی امکان ثبت مشاهده و بازیابی پیشرفت کودک در فرصت‌های یادگیری و با امکانات متنوع، در اغلب موارد زمینه‌ساز استفاده از یک فعالیت در ارزیابی از پیشرفت کودک در فعالیت‌های قبلی و بازخورد گرفتن از آن‌ها برای فعالیت‌های بعدی است. (به متن‌های شماره‌ی ۲۲ و ۲۵ و ۵۴ و عنوان شماره‌ی ۸ در فصل ششم توجه فرمایید).

تلاش نگارنده در این اثر بر آن بوده است که توجه به مؤلفه‌های تأثیرگذار بر پرورش کودک را از پیچیده‌ترین مبانی نظری تا به بار نشستن آن‌ها در فرایند تولید، اجرا، ارزیابی و چگونگی بازخورد گرفتن از این فرایند را، با شما در میان بگذارد. باشد که با همراهی شما، مهم‌ترین حلقه‌ی این فرایند، پویا و زنده بماند. نمودار ۱-۱ چکیده‌ای از فرایند تولید بر اساس برنامه‌ریزی چند بعدی را نشان می‌دهد. فلش‌ها در این نمودار، نشان از پویایی و زنده بودن فرایند